

بررسی آماری روند توسعه ده ساله صنعت دامپروری کشور (طی سالهای ۹۲-۱۳۸۱)

۱- پرویز گل پرور ۲- رضا ذبیحی طاری ۳- پروین برهانی ۴- فاطمه ولدخانی

۱- دانشجوی دکتری توسعه کشاورزی و کارشناس مسئول ترویج کشاورزی مدیریت جهاد کشاورزی شهرستان اهر

Parviz_golparvar@yahoo.com

۲- کارشناس ارشد ترویج و آموزش کشاورزی معاونت ترویج سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی

agritarvij@yahoo.com

۳- کارشناس ارشد باغبانی مدیریت جهاد کشاورزی شهرستان اهر

Pa_borhani@yahoo.com

۴- کارشناس مدیریت وزارت جهاد کشاورزی

valadkhanifatemeh@yahoo.com

نویسنده مکاتبه کننده: پرویز گل پرور

شهرستان اهر - مدیریت جهاد کشاورزی شهرستان - ۴۱ ۴۴۲۲۳۶۷۰ (داخلی ۲۰۸) - ۰۹۱۴۴۲۶۰۹۷۰

Parviz_golparvar@yahoo.com

چکیده

به طور حتم رشد روزافزون جمعیت از یک سو و کاهش نگران کننده منابع تولید مواد غذایی از سوی دیگر، لزوم توجه جدی به برنامه ریزی و سیاست گذاری های ملی، و منطقه ای را جهت تضمین تأمین امنیت غذایی جامعه بیش از پیش ضروری نموده است. دامداری و دامپروری به عنوان مهمترین منبع تأمین پروتئین و غذا، در بهداشت و سلامت جامعه از جایگاه والایی برخوردار بوده و در حال حاضر این بخش از کشاورزی به صورت صنعتی بزرگ و مهم در اقتصاد کشورها در آمده است. در این مقاله که به روش توصیفی و با استفاده از آمار و اطلاعات رسمی موجود در آمارنامه های کشاورزی و سایر مراجع ذی صلاح تدوین گردیده است، ضمن بررسی و شناسایی روند تغییرات بخش دام و دامپروری در ایران و جهان، به تبیین اهداف، برنامه ها و سیاست های وزارت جهاد کشاورزی در این حوزه می پردازد. نتایج بررسی حاضر نشان از وجود تضادها و مغایرت های آماری مراجع مختلف در این حوزه دارد که این امر می تواند هدف گذاری و برنامه ریزی منسجم در جهت تولید پایدار پروتئین حیوانی در کشور را با چالش های جدی مواجه نماید و بنابراین پیشنهاد می گردد در کنار توجه به زیرساخت ها و سرمایه گذاری های لازم در زمینه های فنی و ژنتیکی، عنایت خاصی نیز به مقوله های نرم افزاری از قبیل مدیریت دانش، فرهنگ سازی، توسعه منابع انسانی و ترویج و آموزش در بخش دام کشور صورت پذیرد.

واژگان کلیدی: آمار و اطلاعات، برنامه ریزی، توسعه کشاورزی، سیاست کشاورزی

Statistical survey of the ten-year development trend of the livestock industry in the country (2001-2013)

1- Parviz Golparvar 2- Reza Zabihi Tari 3- Parvin Borhani 4- Fatemeh Valadkhani

- 1- Ph.D. student in agricultural development and agricultural Extension expert Responsible in agricultural Jihad management of Ahar City
Parviz_golparvar@yahoo.com
2. Master of Agricultural Extension and Education in Deputy of the Extension of Agricultural Research, Training and Extension Organization
agritarvij@yahoo.com
3. Master of Horticulture in agricultural Jihad management of Ahar City
Pa_borhani @ Yahoo.com
- 4- Management Expert in Ministry of Jihad-e-Agriculture
valadkhanifatemeh@yahoo.com

Corresponding author: Parviz Golparvar
Ahar County - Jihad Agriculture Management 041- 44223670 (internal 208) - 09144260970
Parviz_golparvar@yahoo.com

Abstract

Certainly, given the growing population growth And Reducing worrying sources of food production The need for serious attention to national and regional planning and policies to ensure the food security of the community has become more and more urgent. Livestock and livestock as a major source of protein and food supply have a high status in the health of the community. And At present, this sector of agriculture has become a major and important industrial economy. In this paper, which is descriptive and based on the official statistics available in agricultural statistics and other competent authorities, In addition, we investigate and identify the changes in livestock sector in Iran and the world, Describes the goals, plans and policies of the Ministry of Agricultural Jihad in this field. The results of this study indicate that there are contradictions and statistical inconsistencies among different authorities in this field This could challenge the targeting and coherent planning for the sustainable production of animal protein in the country. and thus, In addition to paying attention to the infrastructure and investments needed in the technical and genetic fields, Special attention is also paid to software issues such as knowledge management, culture development, human resource development, and Extension and training in the livestock sector of the country.

Keywords: Agricultural Development, Agricultural Policy, Planning, Statistics and Information

مقدمه

تأمین غذا به عنوان مهمترین نیاز انسان از اول خلقت موجب آغاز برنامه‌ریزی توسط انسان شده و بعد از میلیون‌ها سال تجربه به تحقیق دریافته که جهت ایجاد امنیت غذایی خود و خانواده‌اش باید چاره‌ای جز شکار روزمره در پیش بگیرد. بر این اساس بشر شروع به اهلی نمودن و پرورش حیواناتی نمود که منبع اصلی تأمین غذا و بویژه پروتئین او را تشکیل می‌داد. بدین‌سان حرفه و صنعت دامپروری و دامداری به عنوان جزئی جدایی ناپذیر از زندگی انسان تبدیل گردید. یافته‌های تاریخی حکایت از آن دارد که تاریخ دامداری و دامپروری بشر به ۱۴-۱۲ هزار سال پیش به دوران انقلاب کشاورزی در اوایل دوره نوسنگی برمی‌گردد که با اهلی کردن گونه‌های گیاهی و حیوانی آغاز گردید. اهلی کردن حیوانات و گیاهان به عنوان یکی از مهمترین تحولات در تاریخ و یکی از پیش شرط‌های اساسی برای ظهور تمدن انسانی به شمار می‌رود (فائو، ۲۰۰۷).

با توجه به اینکه بخش کشاورزی به دلیل ماهیت کاری در تمام دنیا دارای ارزش افزوده پایین‌تری نسبت به سایر بخش‌های اقتصادی است لذا این مسئله در کنار امنیت غذایی و نقش آن در استقلال سیاسی و اقتصادی کشورها لزوم توجه ویژه دولت‌ها به برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری در خصوص حمایت از کشاورزی و پیشرفت آن را دوچندان نموده است. از سوی دیگر بررسی روند تغییرات جمعیتی ۵۰ سال گذشته نشان از کاهش شدید جمعیت روستانشین نسبت به جمعیت شهری داشته و اگر روستا را به عنوان محل تولید محصولات غذایی فرض کنیم در آن صورت فرسایش نیروی انسانی تولیدکننده محصولات غذایی بیشتر نمایان شده و در نهایت تبدیل خیل عظیمی از تولیدکنندگان محصولات غذایی به مصرف‌کننده آن، دولت را در جهت افزایش بهره‌وری بخش کشاورزی و جبران کاهش نیروی انسانی مولد بیشتر به تکاپو می‌اندازد.

روش شناسی

این نوشتار به روش اسنادی و کتابخانه‌ای و با استفاده از اطلاعات موجود در آمارنامه‌های کشاورزی وزارت جهاد کشاورزی، اسناد برنامه‌های توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، سایر مدارک و مستندات از جمله طرح‌های توسعه ملی و کشاورزی بالادستی تهیه گردیده است. در این مقاله ابتدا به بررسی وضعیت دام کشور از سال ۱۳۸۱ به بعد پرداخته شده و سپس روند تغییرات با توجه به سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های وزارت جهاد کشاورزی در این حوزه و پتانسیل‌ها و محدودیت‌های بخش مورد کنکاش قرار می‌گیرد.

توسعه کشاورزی

توسعه کشاورزی (Agricultural development)، دستاورد یک سلسله فعالیت‌های برنامه‌ریزی شده مرتبط و هماهنگ به منظور اعمال تغییرات و تحولات مطلوب برای وسعت بخشیدن به زمینه‌ها، گسترش دامنه فعالیت‌ها، بسط امور و افزایش عملکردها در قالب برنامه جامع توسعه اقتصادی و اجتماعی است. (شهبازی، ۱۳۸۱، ۱۱). توسعه کشاورزی در واقع یک جزء از توسعه و عمران روستایی است. چهار جزء دیگر توسعه روستایی شامل: مدیریت منابع طبیعی، امور زیربنایی روستایی، مدیریت منابع انسانی و توسعه فعالیت‌های غیرکشاورزی است. (ازکیا و غفاری، ۱۳۸۸، ۲۰). در این راستا، سیاست کشاورزی یک‌سری دستورات مشتمل بر اصول و ضوابط سیاست دولت در زمینه کشاورزی است که دولت با بکارگیری آنها کلیه تصمیمات اقتصادی و اجتماعی بهره‌برداران و مصرف‌کنندگان محصولات کشاورزی را راهنمایی می‌کند تا حقوق تولیدکننده و مصرف‌کننده، عرضه‌کننده و یا تقاضاکننده محصولات کشاورزی تأمین شود. (شوکت‌گذاری و خلیلی، ۱۳۸۹).

بررسی وضعیت صنعت دام کشور

نتایج طرح آمارگیری نیروی کار در سال ۱۳۹۲ نشان می‌دهد که حدود ۱۸/۳ درصد از نیروی فعال کشور در بخش کشاورزی فعالیت می‌کنند (مرکز آمار ایران). بهره‌برداران زیربخش دام در سال ۱۳۹۲ نیز حدود ۲/۴۷۳/۰۰۰ نفر بوده که از این تعداد ۲/۳۶۳/۰۰۰ نفر یعنی بیش از ۶۰ درصد شاغلین بخش کشاورزی دارای فعالیت دامداری می‌باشند (آمارنامه کشاورزی سال ۱۳۹۲).
به طور کلی بهره‌برداران زیربخش دام کشور شامل مشاغل زیر می‌باشند:

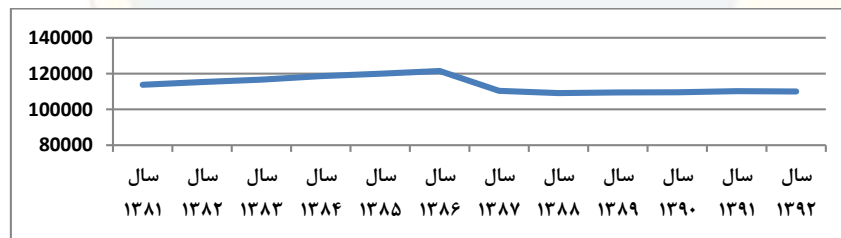
۱۲۴۸۲۴۲ بهره‌بردار فقط دام سبک - ۶۷۵۸۰۶ بهره‌بردار فقط دام سنگین - ۴۳۸۹۷۷ بهره‌بردار دام سبک و سنگین
برابر آمارنامه کشاورزی سال ۱۳۹۲ جمعیت دامی کشور برابر ۱۱۰۰۴۱/۸ هزار واحد دامی برآورد شده است که شامل تعداد ۶۶۰۲۱ هزار راس گوسفند و بز، ۷۹۳۶ هزار راس انواع گاو و گوساله، ۲۰۲ هزار رأس گاو میش و ۱۶۰ هزار نفر شتر می‌باشد.

جدول ۱- برآورد جمعیت دام کشور در سال ۱۳۹۲ (هزار رأس)

شتر و بچه شتر	گاو میش و بچه گاو میش	گاو و گوساله			بز و بزغاله	گوسفند و بره
		بومی	دورگ	اصیل		
۱۶۰	۲۰۲	۲۹۶۳	۴۰۴۰	۹۳۳	۲۰۵۹۱	۴۵۴۳۰

ماخذ: آمارنامه سال ۱۳۹۲

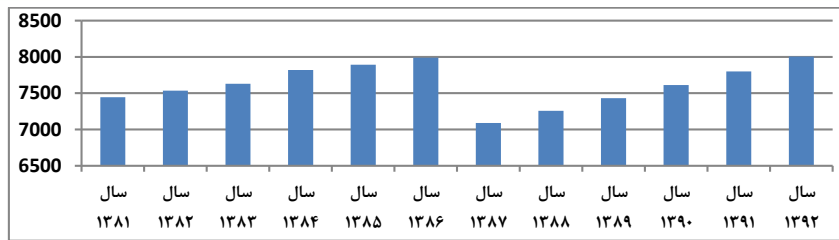
در سال ۱۳۹۲ مقدار ۷۵۵ هزار تن گوشت قرمز و ۸۲۶۸ هزار تن شیر در کشور تولید گردیده است. توضیح اینکه در تعدادی از منابع از جمله چکیده آمارنامه کشاورزی سال ۱۳۹۱ مقدار تولید گوشت قرمز ۹۹۶/۸ هزار تن قید شده است که نزدیک به ۲۵۰ هزار تن اختلاف در تولید گوشت قرمز سال ۹۱ در چکیده و متن آمارنامه مشاهده می‌گردد. جهت بررسی و تحلیل بهتر و دقیق‌تر روند تغییرات جمعیتی دام کشور و تولیدات دامی در ادامه به توصیف آمارهای سال ۱۳۸۱ لغایت ۱۳۹۲ پرداخته و در نهایت به مقایسه و تحلیل روند موجود می‌پردازیم.

ماخذ: آمارنامه‌های کشاورزی

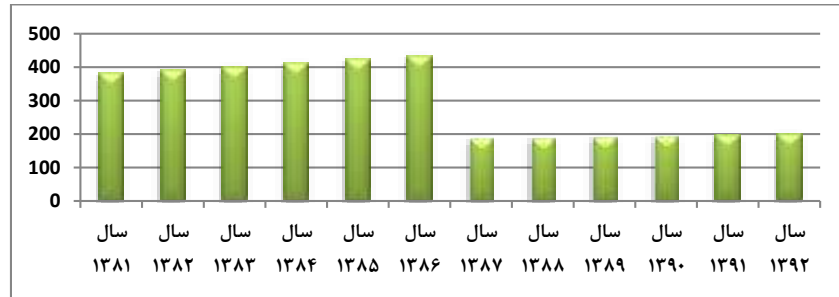
نمودار ۱- روند تغییرات تعداد واحد دامی کشور در طول سال‌های ۱۳۸۱-۱۳۹۲ (هزار واحد دامی)

مطابق نمودار ۱، روند تغییرات تعداد واحد دامی کشور در سال ۱۳۸۷ ابتدا سیر نزولی تند و سپس با شیب بسیار ملایمی حالت افزایشی پیدا می‌کند بطوری که تعداد واحد دامی موجود در سال ۱۳۹۲ نسبت به سال ۱۳۸۱ بیش از ۳ درصد کاهش نشان می‌دهد. از طرفی دیگر بررسی روند تغییرات تعداد انواع گاو، گاو میش و گوسفند و بز در آمارنامه‌های کشاورزی و در فاصله سال‌های ۱۳۸۱-۱۳۹۲ مبین این نکته می‌باشد که تعداد دام سنگین کشور شامل گاو و گاو میش بعد از یک کاهش سریع و ناگهانی که در سال ۱۳۸۷ صورت گرفته است دوباره آهنگ رشد افزایشی یافته و در پایان سال ۱۳۹۲ تعداد گاوهای کشور نسبت به سال ۱۳۸۱ به مقدار تقریبی ۷ درصد افزایش یافته است.

ماخذ: همان

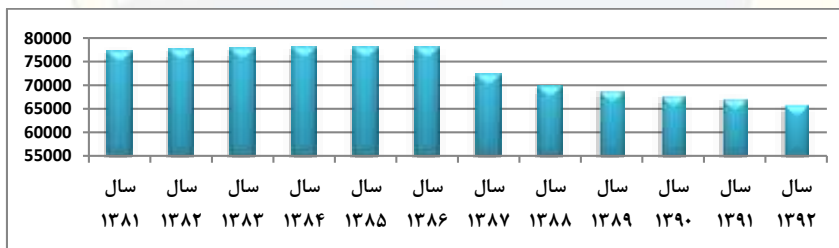
نمودار ۲- روند تغییرات تعداد گاو کشور در طول سال‌های ۱۳۸۱-۱۳۹۲ (هزار رأس)

ماخذ: همان

نمودار ۳- روند تغییرات تعداد گاو میش کشور در طول سال‌های ۱۳۸۱-۱۳۹۲ (هزار رأس)

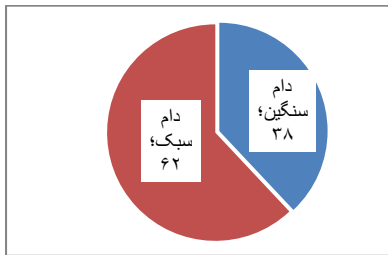
البته تغییرات جمعیتی گوسفند و بز از سال ۱۳۸۶ همچنان از روند کاهشی برخوردار بوده و در سال ۱۳۹۲ به کمترین میزان خود در طول سال‌های مورد بررسی رسیده است.

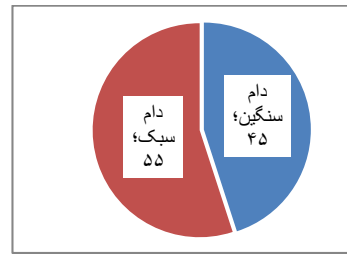
ماخذ: همان

نمودار ۴- روند تغییرات تعداد گوسفند و بز کشور در طول سال‌های ۱۳۸۱-۱۳۹۲ (هزار رأس)

مطابق نمودارهای فوق، برابر آمارهای موجود از سال ۱۳۸۶ تعداد دام‌های کشور دستخوش تغییرات شدیدی شده و ضمن افزایش تدریجی تعداد گاو از سال ۱۳۸۷ به بعد، تعداد گوسفند و بز همچنان از رشد منفی برخوردار می‌باشد. البته ذکر مجدد این نکته خالی از فایده نمی‌باشد که آمار و ارقام موجود در بخش چکیده‌های آمارنامه‌های کشاورزی سال‌های ۱۳۸۷ به بعد همچنان از رشد مثبت و سیر صعودی انواع گاو اصیل و گاو دورگ حکایت دارند که اگر آمار ثبت شده در چکیده‌ها مورد استناد واقع گردد یقیناً نمودارهای رسم شده شکل صعودی خود را در طول سال‌های ۱۳۸۱ لغایت ۱۳۹۲ حفظ خواهند نمود. بررسی اسناد و مدارک مختلف نیز توجیه منطقی در خصوص کاهش ناگهانی و نسبتاً شدید تعداد دام‌های کشور در سال ۱۳۸۷ به دست نمی‌دهد.

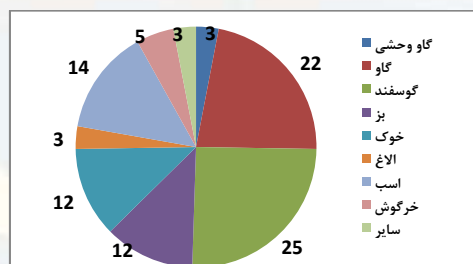
ماخذ: همان

ماخذ: همان

نمودار ۶- مقایسه درصد واحد دامی دام سبک و سنگین در سال ۱۳۹۲ نمودار ۵- مقایسه درصد واحد دامی دام سبک و سنگین کشور در سال ۱۳۸۱ با مد نظر قرار دادن نمودارهای ۵ و ۶ مشاهده می‌گردد که در سال ۱۳۸۱ تعداد واحد دامی دام سنگین شامل گاو (اصیل، دورگ و بومی)، گاو میش و شتر نزدیک به ۳۸ درصد از کل واحد دامی کشور را تشکیل می‌داده است در حالی که به دلیل سیاست‌های معاونت امور تولیدات دامی وزارت جهاد کشاورزی مبنی بر کاهش تعداد دام سبک شامل گوسفند و بز، تعداد واحد دامی دام سنگین در سال ۱۳۹۲ به حدود ۴۵ درصد کل واحد دامی کشور افزایش پیدا کرده است:

برابر آمارهای موجود، جمعیت گاو در جهان در سال ۲۰۰۵ حدود ۱٫۳ میلیارد رأس بوده که بر این اساس به ازای هر پنج نفر انسان یک رأس گاو موجود می‌باشد (فائو، ۲۰۰۷). در حالی که در سال ۱۳۸۱ به ازای هر ۸٫۳ نفر انسان یک رأس گاو و گاو میش و در سال ۱۳۹۲ به ازای هر ۹٫۳ نفر انسان یک رأس گاو و گاو میش در کشور موجود بوده است. همچنین جمعیت گوسفند و بز در جهان حدود یک سوم جمعیت انسانی بوده ولی در ایران سال ۱۳۸۱ جمعیت گوسفند و بز حدود ۱۴ درصد بیشتر از جمعیت انسانی بوده که این نسبت در سال ۱۳۹۲ برعکس شده است. به عبارت دیگر در سال ۱۳۹۲ جمعیت انسانی حدود ۱۴ درصد بیشتر از جمعیت گوسفند و بز گردیده است.

ماخذ: FAOSTAT

نمودار ۷- توزیع گونه‌ها و نژادهای مختلف پستانداران در جهان (درصد)

مطابق اطلاعات نمودار ۷، تعداد انواع گاو در جهان حدود ۲۵ درصد پستانداران و تعداد گوسفند و بز حدود ۳۷ درصد پستانداران را تشکیل می‌دهد به عبارت دیگر تعداد انواع گاو حدود ۴۰ درصد مجموع انواع گاو، گوسفند و بز را در جهان تشکیل می‌دهد و این نسبت در ایران از سال ۱۳۸۱ تا ۱۳۹۲ از ۳۸ درصد به حدود ۴۵ درصد رسیده است. در حال حاضر نیز سیاست‌های معاونت امور تولیدات دامی وزارت جهاد کشاورزی جهت صیانت از مراتع و ایجاد تعادل در نسبت تعداد دام و مساحت مراتع، کاهش تعداد دام سبک (گوسفند و بز) و افزایش تعداد دام سنگین بویژه گاو اصیل و دورگ در کشور می‌باشد. البته این امر با توجه به پتانسیل‌های موجود در کشور از جمله دانش و مهارت بهره‌برداران بخش و میزان تولید علوفه در کشور با چالش‌های عمده‌ای برخوردار است که در ادامه مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

ظرفیت تولیدی مراتع کشور سالانه حدود ۱۰ میلیون و ۷۰۰ هزار تن علوفه است که بنابه گفته مدیر کل مرتع سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری کشور به دلیل خشکسالی‌های درازمدت میزان تولید علوفه مراتع در سال ۱۳۹۳ به حدود ۹ میلیون و ۵۰۰ هزار تن کاهش یافته است (خلیل‌پور، ۱۳۹۳). همچنین به استناد آخرین سرشماری عشایری کشور که در سال ۱۳۸۷ صورت گرفته ایلات و عشایر کوچنده

نزدیک به ۲۲۵۰۰ هزار رأس و معادل ۲۲۶۰۰ هزار واحد دامی دام داشته‌اند که نزدیک به ۹۸ درصد سرمایه دامی عشایر را دام‌های کوچک تشکیل می‌دهند که شامل ۶۰/۳ درصد گوسفند و بز و ۳۷/۱ درصد بز و بزغاله می‌باشد (مرکز آمار ایران). به عبارتی دیگر در سال ۱۳۸۷ بیش از یک پنجم واحد دامی کشور که بیش از ۳۰ درصد دام کوچک را شامل می‌شده تحت مالکیت عشایر قرار داشته که وابستگی عشایر به مراتع و عدم آشنایی عشایر با پرورش دام سنگین از یک طرف و ناسازگاری دام سنگین با شرایط تولیدی و معیشتی عشایر از طرفی دیگر سیاست‌های وزارت جهاد کشاورزی در کاهش نسبت دام سبک به دام سنگین را نیازمند مدیریت مناسب و تأمل بیشتری می‌نماید. هرچند توجه به وضعیت و ظرفیت مراتع کشور و فشار فزاینده چرای بی‌رویه مراتع لزوم کاهش تعداد دام موجود در مراتع و ایجاد تعادل در ظرفیت مراتع و تعداد دام موجود و نیز مدیریت زمان ورود و خروج دام از مراتع را دوچندان می‌نماید. بطوریکه تعداد دام‌های موجود در کشور سه برابر ظرفیت مراتع بوده و در حال حاضر تلفی ۸۶ میلیون از ۱۲۰ میلیون واحد دامی موجود در کشور وابسته به مراتع است. همچنین در قانون افزایش بهره‌برداری از مراتع، خروج سالانه سه میلیون دام مازاد و غیرمجاز از مراتع پیش بینی شده که یکی از سیاست‌های کلی در حوزه مدیریت چرا در مراتع، تمرکز بر تقویت دامپروری صنعتی و نیمه‌صنعتی و تبدیل دام‌های سبک و پراکنده به دام سنگین است (خلیل‌پور، ۱۳۹۳).

وضعیت تولید گوشت قرمز

مطابق آمارنامه سال ۱۳۸۸ میزان تولید گوشت قرمز در سال ۱۳۸۸ حدود ۹۰۲ هزار تن گزارش شده و لیکن در آمارنامه سال ۱۳۹۱ میزان تولید گوشت قرمز در سال ۱۳۸۸ برابر ۷۰۲/۶ هزار تن اعلام گردیده است و این مغایرت برای سال‌های بعد از ۱۳۸۷ بیشتر دیده می‌شود.

جدول ۲- آمار میزان تولید گوشت قرمز طی سال‌های ۸۸-۸۳ «واحد: هزارتن»

شرح/سال	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸
گوسفند	۳۱۱/۹	۳۱۵	۳۱۸/۳	۳۳۱/۶	۳۱۸/۳	۳۳۴/۲
بز	۱۱۵/۴	۱۱۷	۱۱۷/۶	۱۲۲/۵	۱۱۹/۹	۱۲۴/۳
گاو اصیل	۵۲	۵۴/۲	۵۸/۴	۶۳/۹	۶۴	۶۶/۸
گاو دورگ	۱۳۸/۳	۱۵۲/۴	۱۷۱	۱۹۴/۷	۲۱۲/۲	۲۲۸/۱
گاو بومی	۱۴۶/۵	۱۴۱/۵	۱۴۱/۴	۱۲۹/۷	۱۲۹/۷	۱۲۲/۱
گاو میش	۱۶/۷	۱۵	۱۸	۱۹/۲	۲۲/۳	۲۲/۱
شتر	۴/۲	۵	۴/۳	۴/۴	۴/۴	۴/۵
جمع کل	۷۸۵	۸۰۰	۸۲۹	۸۶۶	۸۷۰	۹۰۲

ماخذ: آمارنامه کشاورزی سال ۱۳۸۸

مقایسه جداول ۲ و ۳ مویب تغییرات عمده در میزان تولید گوشت قرمز برای سال‌های ۱۳۸۷ و ۱۳۸۸ در آمارنامه‌های کشاورزی است.

جدول ۳- آمار میزان تولید گوشت قرمز طی سال‌های ۹۲-۸۷ «واحد: هزارتن»

شرح/سال	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲
گوشت قرمز	۶۹۰/۶	۷۰۲/۶	۷۳۷/۵	۷۴۰/۸	۷۴۶/۹۸	۷۵۵

ماخذ: آمارنامه کشاورزی سال ۱۳۹۱ و ۱۳۹۲

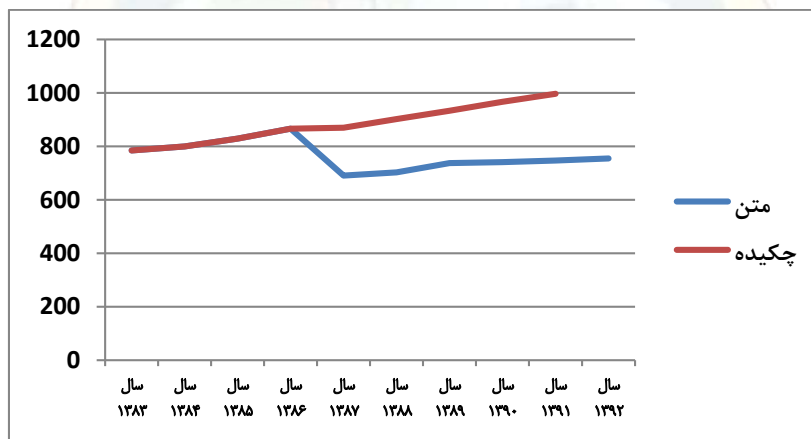

بر این اساس که آمار صحیح و جامع زیربنای برنامه‌ریزی می‌باشد ملاحظه می‌گردد که آمارنامه‌های کشاورزی که یکی از منابع و مآخذ مهم اطلاعاتی در حوزه آمار و ارقام مربوط به وضعیت منابع و تولیدات کشاورزی کشور می‌باشد از انسجام کافی و کامل برخوردار نبوده و حاکی از نوعی سردرگمی و آشفتگی در ارائه آمار مربوطه می‌باشد. به نحوی که مخصوصاً از آمارنامه سال ۱۳۸۷ به بعد آمارهای رسمی مربوط به سنوات گذشته مورد تغییرات شدید قرار می‌گیرند. البته آمار و ارقام موجود در چکیده آمارنامه‌های کشاورزی سال‌های بعد از ۱۳۸۷ با آمار و ارقام موجود در متن آنها مغایرت آشکاری داشته و طوری برداشت می‌گردد که گویا متن آمارنامه‌ها توسط یک تیم کارشناسی و چکیده آمارنامه‌ها توسط تیمی دیگر تنظیم شده باشد. برای نمونه میزان تولیدات گوشت قرمز کشور که از سال ۱۳۸۷ تا سال ۱۳۹۱ از متن و چکیده آمارنامه‌های کشاورزی سال‌های مذکور استخراج شده است در جدول زیر می‌آید:

جدول ۴- مقایسه آمار میزان تولید گوشت قرمز طی سال‌های ۹۲-۸۷ در متن و چکیده آمارنامه‌های کشاورزی «واحد: هزارتن»

شرح/سال	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲
تولید بر اساس متن آمارنامه	۶۹۰/۶	۷۰۲/۶	۷۳۷/۵	۷۴۰/۸	۷۴۷	۷۵۵
تولید بر اساس چکیده آمارنامه	۸۷۰	۹۰۲	۹۳۳/۶	۹۶۶/۸	۹۹۶/۸	-

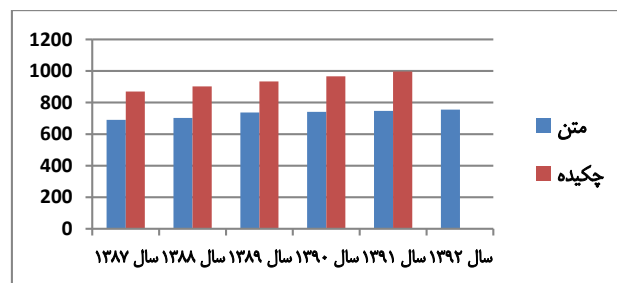
ماخذ: آمارنامه‌های کشاورزی

ماخذ: آمارنامه‌های کشاورزی

نمودار ۸- مقایسه آمار میزان تولید گوشت قرمز طی سال‌های ۹۲-۸۳ در متن و چکیده آمارنامه‌های کشاورزی «واحد: هزارتن»

تعداد و انواع دام نیز در متن و چکیده آمارنامه‌های کشاورزی سال‌های ۱۳۸۷ به بعد دچار همان تضاد و دوگانگی آمار تولیدات دامی می‌باشد.

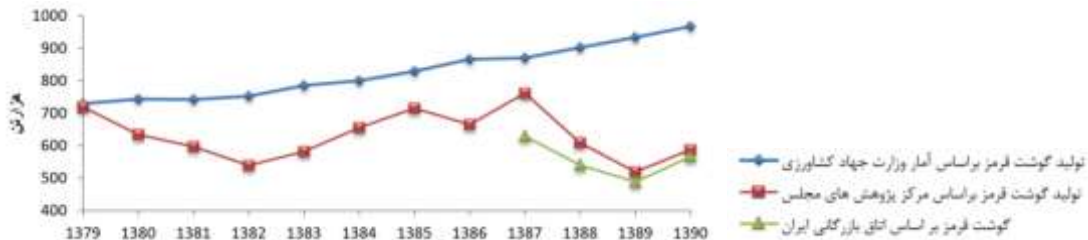

ماخذ: آمارنامه‌های کشاورزی

نمودار ۹- مقایسه آمار میزان تولید گوشت قرمز طی سال‌های ۹۲-۸۷ در متن و چکیده آمارنامه‌های کشاورزی (هزارتن)

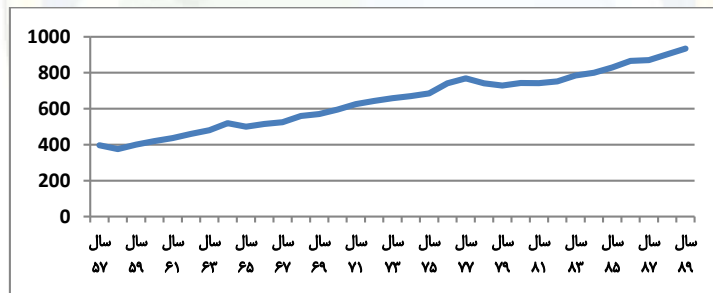
البته اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران در گزارشی تحت عنوان «ارزیابی وضع موجود بخش کشاورزی» در تیر ماه سال ۹۲ روایت دیگری از میزان تولید گوشت قرمز در کشور عرضه نموده و به مقایسه آمار ارائه شده در خصوص میزان تولید گوشت قرمز از طرف وزارت جهاد کشاورزی، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی و اتاق بازرگانی ایران می‌پردازد.

ماخذ: دفتر کشاورزی و آب اتاق بازرگانی ایران

نمودار ۱۰- تولید گوشت قرمز براساس آمار وزارت جهاد کشاورزی و مرکز پژوهش‌های مجلس و اتاق بازرگانی ایران

بانک مرکزی نیز آمار و اطلاعات خاص خودش را داشته و میزان تولید گوشت قرمز کشور را بین سال‌های ۱۳۵۷ تا ۱۳۸۹ با یک شیب ملایم افزایشی و فارغ از گزارشات سایر دستگاه‌های ذی‌ربط از جمله آمارنامه‌های کشاورزی وزارت جهاد کشاورزی به شرح زیر ارائه نموده است:

ماخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

نمودار ۱۱- میزان تولید گوشت قرمز بین سال‌های ۱۳۵۷-۱۳۸۹ بر اساس داده‌های بانک مرکزی

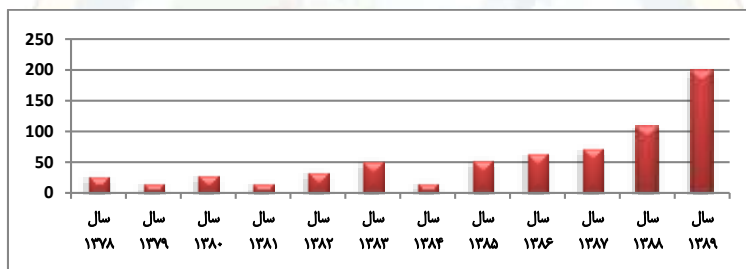
به هر ترتیب و فارغ از تناقضات موجود در آمار و ارقام و حتی با در نظر گرفتن آمارهای بالادستی و دقت در روند افزایش جمعیت انسانی، تعداد جمعیت دامی و میزان تولید گوشت قرمز در کشور و مقایسه آن با آمارهای جهانی حقایق تلخی در خصوص میزان بهره‌وری بخش دام در کشور آشکار می‌گردد. بطوری که با احتساب تولید ۹۹۷ هزار تن گوشت قرمز در سال ۱۳۹۱ سرانه تولید گوشت قرمز در کشور حدود ۱۳ کیلوگرم می‌باشد و این در حالی است که میزان تولید سرانه گوشت قرمز در سال ۲۰۰۲ در کشورهای توسعه یافته ۱۰۵ کیلوگرم و در کشورهای در حال توسعه ۲۸ کیلوگرم بوده است (فائو، ۲۰۰۷).

جدول ۵- روند تولید گوشت و شیر در کشورهای در حال توسعه و توسعه یافته

کشورهای توسعه یافته					کشورهای در حال توسعه					تولید
۲۰۰۲	۲۰۰۰	۱۹۹۰	۱۹۸۰	۱۹۷۰	۲۰۰۲	۲۰۰۰	۱۹۹۰	۱۹۸۰	۱۹۷۰	
۱۰۵	۹۹	۶۰	۴۰	۲۸	۲۸	۲۷	۱۹	۱۴	۱۲	تولید سالانه سرانه گوشت (کیلوگرم)
۸۲	۸۰	۸۳	۷۷	۶۵	۵۱	۴۹	۴۰	۳۴	۳۱	تولید سالانه سرانه شیر (کیلوگرم)
۱۰۸	۱۰۵	۱۰۵	۹۰	۷۰	۱۳۹	۱۳۰	۷۵	۴۷	۳۱	کل تولید گوشت (میلیون تن)
۳۵۳	۳۴۶	۳۸۳	۳۵۳	۳۱۱	۲۴۹	۲۳۲	۱۶۰	۱۱۲	۸۰	کل تولید شیر (میلیون تن)
۴۴	۴۵	۵۸	۶۶	۶۹	۵۶	۵۵	۴۲	۳۴	۳۱	سهم تولید گوشت (درصد)
۵۹	۶۰	۷۱	۷۶	۷۹	۴۱	۴۰	۲۹	۲۴	۲۱	سهم تولید شیر (درصد)

ماخذ: FAOSTAT

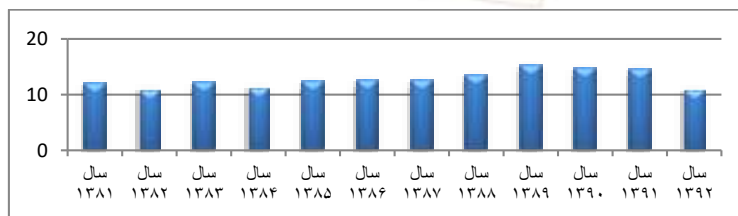
برابر آمارهای رسمی منتشر شده توسط مراجع ذیصلاح و با وجود تفاوت فاحش در میزان مصرف سرانه گوشت قرمز در کشور نسبت به کشورهای توسعه یافته و کشورهای در حال توسعه هنوز هم در تولید گوشت قرمز به مرز خودکفایی نرسیده و در حال حاضر هم واردکننده گوشت قرمز هستیم. برابر آمار ارائه شده توسط بانک مرکزی جمهوری اسلامی میزان واردات گوشت قرمز از سال ۱۳۷۸ لغایت سال ۱۳۸۹ با شیب و فرازهایی همراه بوده و در سال ۱۳۸۹ با رشدی نزدیک به صد درصدی نسبت به سال ۱۳۸۸ به ۲۰۰ هزار تن رسیده است.

ماخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

نمودار ۱۲- میزان واردات گوشت قرمز در سالهای ۸۹-۷۸

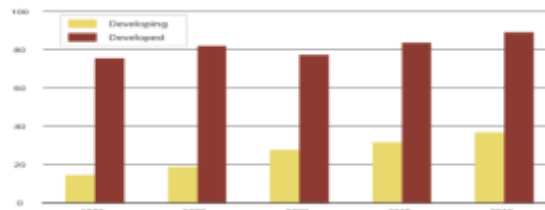
نمودار ۱۳ نشان دهنده روند تغییرات مصرف سرانه گوشت قرمز در کشور بوده که گویای پایین بودن میانگین مصرف سرانه گوشت قرمز در کشور نسبت به میانگین جهانی می باشد. البته در آمارنامه کشاورزی سال ۱۳۹۲ آمار موجود در آمارنامه کشاورزی سال ۱۳۹۱ دستخوش تغییرات جدی شده و میزان مصرف سرانه گوشت قرمز در سال ۹۱ برابر ۱۱,۳۶ کیلوگرم و در سال ۹۲ برابر ۱۰,۹۹ کیلوگرم قید شده که به هر ترتیب نشانگر کاهش مصرف سرانه گوشت قرمز در کشور می باشد.

ماخذ: آمارنامه های کشاورزی

نمودار ۱۳- تغییرات مصرف سرانه گوشت قرمز در کشور طی سالهای ۹۲-۸۱

و نمودار ۱۴ نشان دهنده مصرف سرانه گوشت قرمز در کشورهای در حال توسعه و مقایسه آن با کشورهای توسعه یافته طی سالهای گذشته و پیشبینی مصرف تا سال ۲۰۳۰ میلادی می باشد.

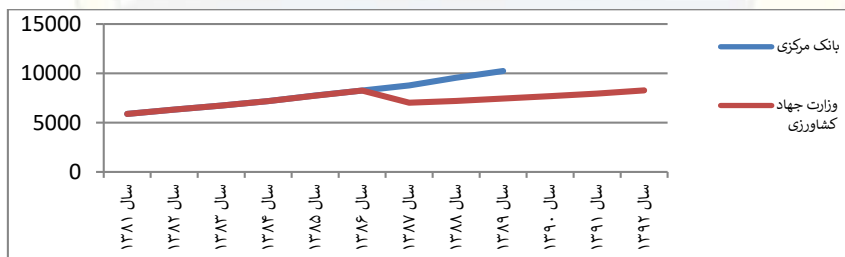
منبع: ارقام ۱۹۹۰، ۱۹۸۰ و ۲۰۰۰ از FAOSTAT و ارقام ۲۰۱۵ و ۲۰۳۰ از FAO (۲۰۰۲)

نمودار ۱۴- تغییرات مصرف سرانه گوشت قرمز در کشورهای توسعه یافته و توسعه نیافته

مطابق نمودار ۱۴، از سال ۲۰۰۰ میلادی تقاضا برای مصرف گوشت قرمز در جهان به سرعت رو به افزایش نهاده و البته سهم کشورهای در حال توسعه در این افزایش تقاضا بیش از کشورهای توسعه یافته می باشد. این امر موجب تحریک و تحرک بخش تولید بوده و لذا کشورهای در حال توسعه برنامه ریزی های لازم را در خصوص افزایش تولید گوشت قرمز انجام داده و برابر آمار موجود در جدول ۵ سهم کشورهای در حال توسعه در تولید گوشت قرمز از حدود ۳۱ درصد در سال ۱۹۷۰ به حدود ۵۶ درصد در سال ۲۰۰۲ افزایش یافته است (فائو، ۲۰۰۷).

وضعیت تولید شیر

بررسی تولید شیر در کشور نیز نشان دهنده وضعیت نابسامانی از ناهماهنگی دستگاه های مختلف در برآورد میزان تولید این محصول استراتژیک بوده و لذا مقدار تولید و نقش سیاست های اجرایی در روند تولید شیر را در هاله ای از ابهام قرار می دهد.

منبع: آمارنامه های کشاورزی و بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

نمودار ۱۵- میزان تولید شیر طی سال های ۹۲-۸۱ بر اساس داده های آمارنامه های کشاورزی و بانک مرکزی (واحد: هزار تن)

مطابق نمودار ۱۵ با استناد به آمارنامه های کشاورزی مقدار تولید شیر کشور در سال ۱۳۸۷ با کاهشی معادل ۱۲۲۷ هزارتن نسبت به سال ۱۳۸۶ مواجه گشته که کاهش تولیدی نزدیک به ۱۴٫۹ درصد را نشان می دهد و این در حالی است که آمار و اطلاعات بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران نه تنها مؤید این کاهش تولید نبوده بلکه رشدی معادل ۶٫۳ درصد را برای تولید شیر طی سال ۸۷ اعلام می دارد که حدود دو درصد کمتر از متوسط رشد تولید شیر طی سال های ۸۹-۸۱ می باشد. البته چنانچه اطلاعات موجود در آمارنامه کشاورزی سال ۱۳۹۱ را مبنای مقدار تولید شیر قرار دهیم در آن صورت کل شیر تولید شده در کشور در سال ۱۳۹۱ برابر ۷۹۵۲ هزارتن بوده و طبق آمار موجود در چکیده نتایج آمارگیری از گاوداری های صنعتی سال ۱۳۹۲ بیش از ۴۷ درصد از شیر تولید شده در کشور یعنی حدود ۳۷۹۳ هزارتن در گاوداری های صنعتی تولید شده است (مرکز آمار ایران). بررسی نسبت واحد دامی موجود در گاوداری های صنعتی به کل واحد دامی موجود در کشور و مقایسه آن با مقدار شیر تولید شده در گاوداری های صنعتی، پایین بودن بهره وری و راندمان تولید در واحدهای سنتی را بیشتر نمایان می سازد.

سیاست‌ها و برنامه‌های اجرایی دولت

اصل ۴۳ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران برای تأمین استقلال اقتصادی جامعه و ریشه‌کن کردن فقر و محرومیت و برآوردن نیازهای انسان در جریان رشد، با حفظ آزادگی اوبر افزایش تولیدات کشاورزی، دامی و صنعتی که نیازهای عمومی را تأمین کند و کشور را به مرحله خودکفایی برساند و از وابستگی برهاند تأکید می‌نماید. لذا اصول ارزشی حاکم بر قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران خودکفایی در تولید محصولات غذایی جهت رهایی از وابستگی به کشورهای دیگر بوده و اهتمام جدی در اساسی‌ترین و مهمترین سند ملی در جهت توجه به کشاورزی به عنوان عامل تأمین کننده استقلال و امنیت کشور وجود دارد.

در سند چشم‌انداز بیست ساله جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴ هجری شمسی که در تاریخ ۱۳ آبان ۱۳۸۲ توسط رهبر معظم انقلاب به سران قوای سه‌گانه ابلاغ شد جامعه ایرانی در افق این چشم‌انداز چنین ویژگی‌هایی خواهد داشت:

توسعه یافته، متناسب با مقتضیات فرهنگی، جغرافیایی و تاریخی خود، متکی بر اصول اخلاقی و ارزش‌های اسلامی، ملی و انقلابی، با تأکید بر مردم‌سالاری دینی، عدالت اجتماعی، آزادی‌های مشروع، حفظ کرامت و حقوق انسان‌ها و بهره‌مندی از امنیت اجتماعی و قضایی. برخوردار از دانش پیشرفته، توانا در تولید علم و فناوری، متکی بر سهم برتر منابع انسانی و سرمایه اجتماعی در تولید ملی، امن، مستقل و مقتدر با سامانه دفاعی مبتنی بر بازدارندگی همه‌جانبه و پیوستگی مردم و حکومت. برخوردار از سلامت، رفاه، امنیت غذایی، تأمین اجتماعی، فرصت‌های برابر، توزیع مناسب درآمد، نهاد مستحکم خانواده، به دور از فقر، تبعیض و بهره‌مند از محیط زیست مطلوب.

دست یافته به جایگاه اول اقتصادی، علمی و فناوری در سطح منطقه آسیای جنوب غربی با تأکید بر جنبش نرم‌افزاری و تولید علم، رشد پرشتاب و مستمر اقتصادی، ارتقاء نسبی سطح درآمد سرانه و رسیدن به اشتغال کامل.

بطور حتم و یقین دستیابی به چنین جایگاهی در مدت ۲۰ سال نیازمند برنامه‌ریزی دقیق و ساماندهی تمامی بخش‌های اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی کشور بوده و بخش کشاورزی در رسیدن به اهداف چشم‌انداز نقش بی‌بدیلی را ایفا خواهد نمود.

بر این اساس و در راستای دستیابی به اهداف چشم‌انداز، وزارت جهاد کشاورزی نیز اقدام به تدوین چشم‌انداز بخش کشاورزی کشور در افق ۱۴۰۴ نموده است که خلاصه آن به شرح زیر است:

- ۱- توانمند در برقراری امنیت غذایی با تولید غذای سالم، پاک و خودکفا در محصولات اساسی و توسعه صادرات
  - ۲- بهره‌مند از منابع انسانی توانمند، آگاه، متخصص، نوآور و کارآفرین
  - ۳- پیشرفته در حفاظت، احیاء و بهره‌برداری پایدار از منابع طبیعی و پایه؛ محیط‌زیست و ذخایر ژنتیکی
  - ۴- رقابت‌پذیر با تکیه بر استانداردهای جهانی و مشارکت حداکثری بخش خصوصی و تعاونی
  - ۵- توانمند در تولید ثروت و ایجاد رفاه برای فعالان بخش
  - ۶- برخوردار از زیرساخت‌های فنی و اقتصادی و صنایع کشاورزی توسعه‌یافته و پیشرفته
  - ۷- دست‌یافته به کشاورزی پایدار با مدیریت جامع حوزه‌های آبخیز و مناطق کشاورزی، روستایی و عشایری توسعه‌یافته
- وزارت جهاد کشاورزی جهت دستیابی به اهداف چشم‌انداز بخش کشاورزی فعالیت‌های زیر را در سرلوحه کارهای خود قرار داده است. به منظور تحقق چشم‌انداز بخش کشاورزی کشور در افق ۱۴۰۴ هـ.ش و دستیابی به جایگاه برتر در منطقه آسیای جنوب غربی، ماموریت بخش به شرح زیر است:
- تأمین امنیت غذایی با دستیابی به تولید غذای سالم، پاک، کافی و در دسترس بر اساس استانداردهای ملی و بین‌المللی با تأکید بر خودکفایی در محصولات راهبردی کشاورزی
  - بهبود ساختار و ترکیب منابع انسانی بخش با تربیت و جذب نیروی ماهر و ایجاد بستر مناسب برای ارتقاء توانمندی، تخصص، مهارت و منزلت اجتماعی و رشد خلاقیت، نوآوری و کارآفرینی

- حفظ، ثبت، احیا، توسعه و بهره‌برداری پایدار از ذخایر ژنتیکی، منابع طبیعی و پایه و محیط‌زیست
- ارتقاء توان بخش در سطح بین‌المللی برای احراز رتبه اول در صادرات محصولات دارای مزیت رقابتی و خدمات فنی مهندسی
- ارتقاء بهره‌وری در بخش با تاکید بر افزایش کمی و کیفی محصولات راهبردی، ویژه و منطقه‌ای خاص
- بهبود فضای کسب و کار و توسعه سرمایه‌گذاری در بخش
- ارتقاء جایگاه و نقش بخش خصوصی و تعاونی در سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی و هدایت بخش کشاورزی
- ارتقاء رفاه اجتماعی و ایجاد بستر برای خلق ثروت و افزایش درآمد سرانه بخش و پوشش کامل خدمات حمایتی به تمامی عوامل تولید
بخش
- تقویت و توسعه زیرساخت‌ها به منظور استفاده حداکثری از دانش و فناوری در فعالیت‌های بخش، تجاری‌سازی و حمایت از تولید و
صادرات محصولات دانش‌بنیان
- تقویت و توسعه مکانیزاسیون، صنایع نوین و تجهیزات فناورانه و صنایع تبدیلی و تکمیلی پیشرفته مورد نیاز بخش
- اعمال مدیریت جامع بر حوزه‌های آبخیز و مناطق کشاورزی، روستایی و عشایری با تاکید بر ملاحظات اقتصادی- اجتماعی و زیست
محیطی در فعالیت‌های کشاورزی و حفظ و بهره‌برداری متناسب از منابع پایه و تنوع زیستی به منظور دستیابی به کشاورزی پایدار
- توانمندسازی تولیدکنندگان به منظور افزایش سهم آنان در سود حاصل از بازاریابی محصولات کشاورزی
ضمن این که برنامه‌های توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران نیز به فراخور شرایط زمانی و با سازوکارهای مختلفی
بر پیشرفت بخش کشاورزی و تأمین امنیت غذایی کشور تأکید می‌نماید.

تحلیل اهداف و سیاست‌ها

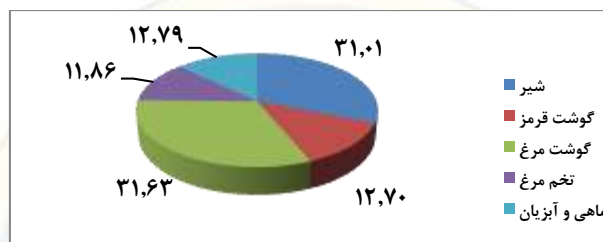
بررسی سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های وزارت جهاد کشاورزی نشان دهنده آن است که پاشنه اصلی سیاست‌های تولیدی وزارتخانه بر مدار خودکفایی در محصولات غذایی و پروتئینی می‌چرخد. این در حالی است که بنا به اذعان مسئولین و کارشناسان ذی‌ربط پایین بودن بهره‌وری بخش کشاورزی از یک طرف و محدودیت جدی در منابع تولید از طرف دیگر امکان دستیابی به خودکفایی را در تعدادی از مواد غذایی و محصولات کشاورزی با چالش جدی مواجه نموده است. "به نظر عیسی کلانتری وزیر کشاورزی برنامه‌های اول و دوم توسعه و دبیرکل خانه کشاورز موضوع خودکفایی گوشت قرمز توجه اقتصادی ندارد. پایه تولید گوشت و شیر برخوردار از مراتع وسیع و علوفه کافی است این موضوع باعث می‌شود کشورهای دارای مراتع، بی‌نیاز از هزینه واردات خوراک دام باشند ضمن این که تولید این محصولات نیازمند صرف مقادیر زیادی آب است که تمام این مسائل هزینه تولید مواد پروتئینی در ایران را بالا می‌برد و واردات را به صرفه‌تر می‌کند" (کلانتری، ۱۳۹۳).

با توجه به اینکه برنامه اول و دوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران با محوریت کشاورزی و مبتنی بر خودکفایی محصولات استراتژیک کشاورزی تدوین شده و بر اساس بند ب تبصره ۷۵ برنامه دوم دولت مکلف شده بود که در اعمال سیاست‌ها و خط مشی‌های مقرر شده به نحوی عمل نماید که در تأمین مواد غذایی و فرآورده‌های دامی مورد نیاز کشور در سال پایان برنامه دوم (۱۳۷۸) حتی الامکان به خودکفایی برسد لذا چرخش نگرش‌ها و سیاست‌گذاری‌ها نسبت به برنامه‌های اول و دوم توسعه نیازمند بسی تأمل و اندیشه می‌باشد.

نگاهی گذرا به سیاست‌ها و برنامه‌ریزی‌های کلان کشور نشان می‌دهد که خودکفایی در تولید محصولات غذایی یکی از اهداف استراتژیک برنامه‌های توسعه بوده که بطور مداوم مورد هدف‌گذاری واقع شده ولیکن بجز چند مورد محدود محقق نشده است. در این راستا از برنامه سوم توسعه و ادغام وزارتخانه‌های کشاورزی و جهاد سازندگی و تشکیل وزارت جهاد کشاورزی فصل تازه‌ای در برنامه‌ریزی‌ها و سیاست‌گذاری‌های مربوط به بخش دام و مناسبات تولید مواد پروتئینی در کشور گشوده شده و با نگرشی جامع‌تر به بخش دام و تأمین

علوفه مورد نیاز کشور که یکی از محدودیت‌های اساسی در تولید فرآورده‌های دامی می‌باشد پرداخته شد. هرچند که این برنامه نیز نتوانست تعادلی در تعداد دام کشور و ظرفیت تولید علوفه در مزارع و مراتع ایجاد کرده و موجبات تأمین بموقع و سهل مواد اولیه مورد نیاز دامداران را فراهم نماید.

به هر ترتیب لزوم افزایش تولید پروتئین حیوانی از یک سو و جلوگیری از تخریب روزافزون مراتع به دلیل چرای بی‌رویه از سوی دیگر، مسئولین و متولیان بخش کشاورزی را بر آن داشت تا از یک طرف نسبت به تعدیل و اصلاح ترکیب جمعیت دامی کشور اقدام نموده و از طرف دیگر روند مصرف پروتئین حیوانی را از گوشت قرمز به سمت گوشت سفید سوق دهند. در این خصوص با حمایت از تأسیس گاوداری‌های صنعتی و نیمه‌صنعتی موجب سرمایه‌گذاری بیشتر در صنعت گاوداری و افزایش نسبت دام سنگین به دام سبک شدند. در حال حاضر برابر گزارش معاونت امور تولیدات دامی وزارت جهاد کشاورزی نسبت تأمین پروتئین حیوانی در کشور به شرح زیر است:

ماخذ: معاونت امور تولیدات دامی وزارت جهاد کشاورزی

نمودار ۱۶- درصد سهم محصولات دامی در عرضه سرانه پروتئین حیوانی

به هر ترتیب تعداد و نسبت انواع دام در کشور و میزان تولیدات دامی و مقایسه آن با سایر کشورها و میانگین جهانی حاکی از عدم تعادل در تعداد و نسبت انواع دام سبک و دام سنگین بوده و با توجه به ظرفیت منابع علوفه‌ای در کشور تعداد دام موجود بیش از ظرفیت داخلی بوده و این امر علاوه بر فشار فزاینده بر منابع داخلی و تخریب مراتع موجب پایین بودن راندمان تولید و تولید سرانه فرآورده‌های دامی می‌باشد.

از سوی دیگر محدودیت اساسی در منابع پایه تولید از جمله آب و اراضی زراعی و اجرای طرح‌ها و سیاست‌های خودکفایی در تعدادی از محصولات زراعی از جمله گندم و دانه‌های روغنی به عنوان رقیب اصلی در تولید مواد علوفه‌ای بوده و لذا موجبات کمبود علوفه در کشور را فراهم نموده و وابستگی به مواد اولیه تولید پروتئین دامی را به ارمان می‌آورد. همچنین با توجه به اینکه تولید علوفه وابستگی مطلق به آب و اراضی آبی دارد فلذا خشکسالی‌های اخیر نیز هم باعث کاهش میزان تولید علوفه مراتع و هم کاهش میزان تولید علوفه مزارع گشته و واردات علوفه را شدت بخشیده است.

البته وضع پیشرفت خشکسالی در کشور براساس گزارش کارشناسان داخلی و خارجی تکان‌دهنده بوده و تعدادی از این گزارش‌ها نشان می‌دهند که ۸۰ درصد دشت‌های ایران رو به نابودی است و ادامه این وضعیت، کشور را تا ۱۰ سال آینده به بیابانی کامل تبدیل خواهد کرد. مطالعات سازمان ملل متحد نیز حاکی است که تا سال ۲۰۲۵ موضوع جنگ در خاورمیانه، جنگ آب خواهد بود و ایران از میان ۳۰ کشور رو به خشکسالی وضع بحرانی‌تری را تجربه می‌کند. این بحران به اندازه‌ای است که ایران پس از کشورهای شمال آفریقا، رتبه چهارم را از آن خود کرده است (تابناک، ۱۳۹۳). بی‌تردید آثار خشکسالی در کاهش مقدار تولیدات گیاهی در آینده‌ای نزدیک پایداری تولید محصولات کشاورزی را تهدید نموده و تبعات سنگین اقتصادی و اجتماعی را در پی خواهد داشت.

سیاست‌های اخیر نظام نیز در خصوص افزایش نرخ رشد جمعیت کشور نیاز به مواد غذایی بویژه پروتئین حیوانی را تشدید نموده و سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های جدیدی در رابطه با مدیریت صحیح صنعت دام کشور و راه‌های بهبود بهره‌وری در این بخش را طلب می‌نماید. به نظر می‌رسد که روند تولید مواد پروتئینی در کشور با اهداف برنامه‌های توسعه و اهداف سند چشم‌انداز ۲۰ ساله کشور به عنوان

سند بالادستی هم‌خوانی و هم‌نوایی کمی داشته و تحقق اهداف پیش بینی شده را با چالش جدی مواجه نماید. در این راستا موانع و مشکلات موجود در صنعت دام کشور به شرح زیر دسته‌بندی می‌گردند.

موانع و مشکلات موجود در صنعت دام کشور

- ۱- مشکلات اقلیمی و محیطی: واقع بودن کشور در اقلیم گرم و خشک و پایین بودن میزان بارندگی و پراکنش نامناسب آن، خشکسالی‌های پی‌درپی، کاهش منابع آب، نامناسب بودن وضعیت مراتع و تبدیل مراتع خوب به مراتع متوسط و فقیر
- ۲- مشکلات اقتصادی: پایین بودن سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی نسبت به سایر بخش‌های اقتصادی، عدم تمایل بخش خصوصی به سرمایه‌گذاری در صنعت دام، ناتوانی مالی بهره‌برداران بخش بویژه دامداران سنتی عشایری و روستایی، پایین آمدن دوره‌ای و ناگهانی ارزش پول ملی و بالا بودن هزینه‌های تولید از جمله تهیه دام و تأمین علوفه، ریسک بالا در تولید محصولات کشاورزی و دامی، فرار سرمایه‌های مادی و انسانی از بخش دام به طرف شهرها و خدمات، سیستم نامناسب بازار و سرازیر شدن منافع دام به جیب واسطه‌ها و دلان
- ۳- مشکلات اجتماعی و فرهنگی: عدم توسعه نهادهای اجتماعی و نبود زمینه و بستر مناسب برای تأثیرگذاری اتحادیه‌ها و تعاونی‌های دامداری در برنامه‌ریزی‌های اجرایی و سیاست‌گذاری‌ها، بی‌سوادی و کم‌سوادی اکثر دامداران سنتی، نگرش منفی و تحقیرآمیز نسبت به دامداری و دامپروری در جامعه، عدم دسترسی به پرورش‌دهنگان دام سنتی (چوپانان) در جوامع روستایی و عشایری جهت آموزش آنها، اولویت و ارجحیت کمیت نسبت به کیفیت و لذا تمایل به داشتن تعداد زیاد دام و در نتیجه پایین آمدن راندمان و بهره‌وری، عدم نگرش علمی به پرورش دام در کشور (تخصیص تسهیلات جهت خرید دام اصلاح شده توسط صندوق مهر امام رضا و کمیته امداد امام خمینی بدون توجه به مهارت متقاضیان)
- ۴- مشکلات فنی: بالا بودن تعداد دام در کشور نسبت به پتانسیل و ظرفیت تولید، نامناسب بودن جایگاه‌های نگهداری دام در دامداری‌های سنتی، بومی بودن تعداد کثیری از دام‌های موجود در دامداری‌های سنتی و پایین بودن راندمان تولید، بالا بودن ضریب تبدیل در صنعت دام، عدم استفاده از تکنولوژی مناسب در دامداری‌ها، تلفات زیاد دام بویژه در دامداری‌های روستایی و عشایری، عدم نظارت و کنترل کامل بر تردد دام در نقاط مرزی و شیوع بیماری‌های دامی در کشور، وابستگی تأمین علوفه و دان مورد نیاز دام و طیور به واردات، تغییر کاربری اراضی زراعی و مرتعی و خارج شدن سطح زیادی از اراضی از چرخه و عرصه تولید
- ۵- مشکلات ساختاری و اداری: تکیه و تأکید بر مفاهیم کلی و انتزاعی در برنامه‌های توسعه و هدف‌گذاری نامناسب در برنامه‌ها بدون توجه به پتانسیل و ظرفیت تولید و در نتیجه عدم تحقق اهداف و بی‌اهمیت و لوٹ شدن برنامه‌ریزی (مانند خودکفایی و سطح بیمه محصولات کشاورزی)، عدم وجود آمار و ارقام صحیح و واقعی از پتانسیل‌ها، ظرفیت و مقدار تولیدات دام، عدم تعامل کافی بین سازمان‌ها و ارگان‌های ذی‌ربط در پیشبرد اهداف برنامه‌ها (جهاد کشاورزی، بهداشت و درمان، گمرک، صنعت، معدن و تجارت و سازمان‌های خصوصی)، پایین بودن بودجه تحقیقاتی در کشور جهت انجام تحقیقات بنیادی و اجرایی توسط مراکز تحقیقاتی و دانشگاهی، نبود نگرش سیستمی در مسئولان و برنامه‌ریزان کشور نسبت به فعالیت‌های کشاورزی، قائم بفرود بودن برنامه‌ها و تزلزل برنامه‌ها پیرو تغییرات و تحولات سیاسی و اداری، وجود مشکلات بین‌المللی و تحمل تحریم‌های اقتصادی و تجاری

لازمه‌های توسعه روستایی و کشاورزی

هیچ برنامه توسعه‌ای بدون حضور و دخالت انسان‌های آن جامعه امکان‌پذیر نبوده و در صورت تحقق اهداف توسعه، قطعاً موقتی و ناپایدار بوده و در بهترین شکل خود چیزی جز توسعه وابسته نخواهد بود (ازکیا و غفاری، ۱۳۸۸، ۱۱۰). وجود انسان‌های رشد یافته و شکوفا لازمه توسعه در همه ابعاد آن و بویژه توسعه روستایی و کشاورزی می‌باشد. انسان برای رشد و تکامل نیازمند آموزش بوده و آموزش نیز نیازمند بسترهای مناسب و مکاتب خاصی است. لذا شنا سایی بسترهای مناسب جهت افزایش آگاهی‌های افراد جامعه و

پرورش شخصیت آنان در راس برنامه‌ریزی‌های توسعه می‌تواند قرار بگیرد. صاحب‌نظران دستیابی به توسعه اقتصادی را که در واقع جزئی از توسعه روستایی و ملی محسوب می‌شود در گرو فراهم آمدن پنج دسته عوامل می‌دانند که عبارتند از: ۱) وجود انسان‌هایی با ذهن و نگرش متحول شده، ۲) آموزش تخصصی انسانها تا بتواند در جریان تولید نوین قرار بگیرد، ۳) انباشت سرمایه و بکارگیری آن در تامین ابزار پیشرفته، ۴) مدیریت و نظام اقتصادی مناسب و نیز حفظ ثبات در نظام و ۵) مدیریت اقتصادی (عظیمی، ۱۳۸۹، ۱۷۷). فراهم آوردن عوامل فوق‌الذکر نیازمند بستر و زیرساخت‌های اجتماعی و اقتصادی خاصی بوده که لازم است ضمن شناسایی وضعیت موجود، به ارائه راهکارهایی برای تهیه ساختارهای تازه و ترمیم ساختارهای موجود اقدام گردد.

پیشنهادات

- ۱- افزایش سرمایه‌گذاری در صنعت دام و فراهم نمودن موجبات ترویج و تشویق بخش خصوصی، مردمی و تعاونی جهت ورود به عرصه تولید محصولات دامی (اعطای تسهیلات با نظارت کامل)
- ۲- ترویج صنعت بیمه و پایین آوردن ریسک سرمایه‌گذاری در صنعت دام کشور
- ۳- زمینه‌سازی برای توسعه تعاونی‌های دامداری و عرضه مستقیم محصولات مربوطه
- ۴- تلاش و برنامه‌ریزی برای افزایش مهارت پرورش‌دهندگان دام سنتی و استفاده از کارشناسان و متخصصین ذی‌ربط در دامداری‌های صنعتی
- ۵- اصلاح نژاد دام‌های بومی با توجه به شرایط اقلیمی و جغرافیایی مناطق و توسعه پرورش گاوهای دو منظوره در کشور
- ۶- توجه به مزیت نسبی تولیدات کشاورزی و دقت در آب مجازی و میزان آب در دسترس در رعایت الگوی کشت و تولید محصولات کشاورزی
- ۷- تسهیل نمودن شرایط واردات و صادرات فراورده‌های دامی جهت ایجاد رقابت در داخل و انطباق با شرایط جهانی
- ۸- توجه به پتانسیل‌ها و واقعیات جامعه در هدف‌گذاری برنامه‌ها و پرهیز از سیاسی‌کاری در برنامه‌های توسعه
- ۹- تهیه و تدارک آمار صحیح و واقعی با همکاری تمامی سازمان‌های مسئول دولتی و غیردولتی جهت فراهم نمودن زیرساخت‌های برنامه‌ریزی با رویکرد توسعه شبکه و مدیریت دانش و اطلاعات کشاورزی
- ۱۰- اهمیت دادن به تحقیقات با اولویت نیازهای دامداران و گسترش ارتباط بین مراکز تحقیقاتی و اجرایی
- ۱۱- ایجاد نگرش سیستمی به توسعه بخش کشاورزی در مسئولین و برنامه‌ریزان جهت توسعه یکنواخت و همه‌جانبه بخش کشاورزی

تقدیر و تشکر

در پایان لازم است از برگزار کنندگان این کنگره تقدیر و سپاسگزاری نمایم. امید است مطالب تدوین شدن مورد استفاده و نظر علاقه‌مندان و صاحب‌نظران امر قرار گیرد.

منابع و مأخذ

- آمارنامه‌های کشاورزی سال‌های ۱۳۹۱ لغایت ۱۳۹۲. (۱۳۹۳). تهران: مرکز آمار ایران.
- ازکیا، مصطفی و غفاری، غلامرضا. (۱۳۸۸). توسعه روستایی با تاکید بر جامعه روستایی ایران. تهران. نشر نی.
- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران. بانک اطلاعات سری‌های زمانی اقتصادی. قابل دسترس در:
<http://tsd.cbi.ir/Display/Content.aspx>
- چشم‌انداز بخش کشاورزی کشور در افق ۱۴۰۴ ه.ش. قابل دسترس در: <http://boe.nkj.ir/>

- خلیل پور، سیدعلی. ۱۳۹۳. تعداد دام های موجود سه برابر ظرفیت مراتع کشور است. پایگاه خبری دیدبان محیط زیست و حیات وحش ایران. قابل دسترس در: <http://www.iew.ir/>
- خلیل پور، سیدعلی. ۱۳۹۳. خشکسالی تولید علوفه در مراتع کشور را یک میلیون تن کاهش داد. خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران. قابل دسترس در: <http://www.irna.ir/fa/News/>
- دفتر کشاورزی و آب اتاق ایران. ۱۳۹۲. ارزیابی وضع موجود بخش کشاورزی. اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران. - سند چشم انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴ هـ
- شوکت فدایی، محسن و خلیلی، محمود. (۱۳۸۹). سیاست کشاورزی. دانشگاه پیام نور، تهران.
- شهبازی، اسماعیل. (۱۳۸۱). توسعه و ترویج روستایی. انتشارات دانشگاه تهران.
- عظیمی (آرانی)، حسین. (۱۳۸۹). مدارهای توسعه نیافتگی در اقتصاد ایران. تهران. نشر نی.
- قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران
- قانون تشکیل وزارت جهاد کشاورزی. قابل دسترس در: <http://rc.majlis.ir/fa/law/show/>
- قانون نظام جامع دامپروری کشور. (۱۳۸۸). قابل دسترس در آدرس اینترنتی: <http://rc.majlis.ir/fa/law/show/136267>
- قوانین برنامه اول تا پنجم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران
- کلانتری، عیسی. ۱۳۹۳. کشاورزی بدون برنامه ایران را بیابان کرد. سایت تابناک. قابل دسترس در: <http://www.tabnak.ir/fa/mobile/news/>
- مأموریت بخش کشاورزی کشور. قابل دسترس در: <http://boe.nkj.ir/>
- مرکز آمار ایران، نتایج سرشماری اجتماعی و اقتصادی عشایر کوچنده کشور ۱۳۸۷. قابل دسترس در: <http://www.amar.org.ir/Default.aspx?tabid>
- مرکز آمار ایران، گزیده نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۰. قابل دسترس در: <http://www.amar.org.ir/Portals/>
- مرکز آمار ایران، چکیده نتایج آمارگیری از گاوداری های صنعتی کشور ۱۳۹۲. قابل دسترس در: http://www.amar.org.ir/Portals/0/Files/abstract/1392/ch_gavdari_92.pdf
- معاونت امور تولیدات دامی وزارت جهاد کشاورزی. قابل دسترس در: <http://dla.agri-jahad.ir/Portal/Home>
- The State of The World's Animal Genetic Resources for Food And Agriculture. Rome, 2007
- <http://www.fao.org/>
- <http://www.faostat.org/>